

Menneskeretter for homofile og lesbiske. Retten til å bevege seg fritt

Anbjørg Ohnstad

Retten til å bevege seg fritt er en menneskerettighet. Men i løpet av 1991 til 1997 ble 6 homofile menn drept, og i 2007 var det 29 overfall på homofile og lesbiske i Norge.¹ Har homofile og lesbiske rett til å bevege seg fritt i Norge?

¹ Id="psykolog09-12-heleb-1347"> Tallene er fra Politidirektoratets rapport om hatkriminalitet 2009.

SELVLYSENDE: En synlig homofil er «selvlysende» og tar på seg et arbeid som kan bli for slitsomt. For den som avviker fra heteronormen og vekker andres forakt, må ta seg i akt. Foto: Flickr.com.

La oss se på ikke-heterofiles rett til å bevege seg fritt og deres rett til å utfolde seg, også på det seksuelle området.² Disse temaene drøftes i lys av eksempler hentet fra blant annet media, men også ut fra egne erfaringer som lærer og terapeut for homofile og lesbiske. Teorigrunnlaget har jeg hentet fra filosofen Martha Nussbaum og queerteori. I queerteori problematiseres den kjønnsforståelsen man ellers tar for gitt, et perspektiv som er nyttig for psykologer, som jo arbeider både med det som normalt og det som er avvikende. Slik ønsker jeg å kaste lys over problemstillinger som lesbiske og homofile møter i sin hverdag, for slik øke psykologers forståelse og empati.

Menneskelige mulighetsbetingelser

Brudd på menneskerettigheter assosieres lett til dødsstraff for homofile og lesbiske i andre land. Det er ofte lett å se det som er eksotisk annerledes, men vanskelig å få øye på det vanlige og nære. Mine refleksjoner er knyttet til våre norske forhold og spesielt til artikkel 3 i Verdenserklæringen om menneskerettighetene, som sier: «Enhver har rett til liv, frihet og personlig sikkerhet.» Hva dette innebærer i praksis, har Nussbaum utdypet i sin ti punkters liste over det hun kaller mulighetsbetingelser. Disse inkluderer blant annet retten til å leve et normalt langt liv, oppleve beskyttelse, ha en god og reproduktiv helse og kroppslig integritet. Under punktet kroppslig integritet understrekes retten til å bevege seg fritt, beskyttelse mot seksuell trakassering og vold, samt rett til seksuell tilfredsstillelse og frie valg angående reproduksjon (Fjørtoft, 2007).

Spørsmålet er om homofile eller lesbiske kan bevege sitt fritt og vise at de er glad i hverandre uten å pådra seg uønsket oppmerksomhet og vold. Nova-rapporten (Moseng, 2007) om vold mot homofile og lesbiske opererer med nedslående tall. Unge homofile menn kan ikke vise sin kjærlighet ved å holde hverandre i hånden uten å risikere sjikane eller i verste fall vold. Unge homofile gutter er ekstra utsatt for mobbing i skolen, og risikerer også vold fra sin egen familie. Og der homofile gutter bruker en mer feminin måte enn det som er «vanlig», til å uttrykke sin seksuelle identitet på, bryter lesbiske med den feminine væremåten. Mens de jevnaldrende jentene er opptatt av sminke, klær og gutter, deler kanskje ikke lesbiske denne interessen på sitt vis – og utstøting fra venninneflokkene kan følge.

Å bryte grensene for hva som er kvinnelig og mannlig, viser seg å provosere noen som ser seg selv som voktere av hva som er det «riktige mannlige og kvinnelige». Under markeringen av Skeive dager i 2007 ble to jenter slått ned av fire voksne menn fordi de var lesbiske. De kom fra en fest på et kjent utested for homofile og lesbiske i Oslo. Den ene hadde et klistremerke på jakka hvor det stod «lesbe», og de viste at de var et par ved å holde hverandre i hånden (Lecomte, på VG-nett 1.07.2007). Seksuell trakassering er en av truslene man må ta høyde for når man lever som homofil og lesbisk, men jeg tror denne kjensgjerningen er lite erkjent i psykologers kliniske hverdag.

Heteronormativitet

Begrepet heteronormativitet viser hvordan majoritetens makt styrer den sosiale orden ved å gjøre heteroseksualitet til normen i alle samfunnsinstitusjonene. Sosiale lover, regler og ritualer legger

² Id="psykolog09-12-heleb-1361">Takk til høgskolelektor Sigrun Hoel for kommentarer og innspill angående menneskerettigheter og redaksjonen i Blikk for research angående hatkriminalitet.

heteroseksualiteten til grunn, mens homofile er avviket fra regelen. Og organiserer man annerledes, blir det «rot i bordkortene på julebordet». Denne hverdagslige usynliggjøringen og undertrykkelsen av homofile og lesbiske er en form for symbolsk vold som viser seg i språket, i diskursive strukturer, i kroppsliggjort praksis og som skam. Hellesund (2008) kaller usynliggjøringen for hverdagslivets marginaliseringsmekanismer.

Også legen, psykologen og annet helsepersonell er så preget av det heteronormative at de ikke en gang stiller spørsmål som gjør det naturlig for den homofile/lesbiske å fortelle om sin seksuelle orientering (Ohnstad & Malterud, 2006). I hvor stor grad er det mulig å være åpen om sin seksuelle orientering i møte med helse- og sosialtjenesten? Faren for å bli møtt med uforstand også der er så stor at mange homofile og lesbiske lar være å snakke om sin seksuelle orientering.

I et slikt sosialt landskap må lesbiske og homofile navigere slik at de blir passelig synlige og tålelige for majoriteten (Ohnstad, 2009). For retten til å bevege seg fritt gjelder ikke for mange homofile og lesbiske. Min erfaring er at lesbiske bare kan bevege seg fritt på de stedene i verden som er opprettet for homofile og lesbiske, slik som Castro i San Francisco, bydelen Church i Toronto eller homsestranda i Lisboa. På Grünerløkka i Oslo eller på Torvalmenningen i Bergen må man regne med å se seg over skuldra og være på vakt. For opptrer vi avvikende fra heteronormen og vekker andres forakt, blikk eller nedsettende kommentarer, må vi ta oss i akt. Å være synlig lesbisk er i alle sammenhenger å ta på seg et arbeid som kan bli for slitsomt, et arbeid som ofte innebærer å være «selvlysende».

Vår seksuelle identitet må altså fremdeles skjules, og den kan bare vises fram i passe mengder for at det skal bli tolerert av storsamfunnet. Noen gjør dette på en selvfølgelig måte, som Christine Koht i sine TV-programmer om livet i familien. Her bruker hun sin familie bestående av samboer Pernille og hunden Pippi som en kontrast til den heterofamilien hun presenterer i programmet. Ser vi over til Sverige, gikk det ikke like bra da Feministisk Agenda lanserte sin politiske plattform i 2005. Tiina Rosenberg var ikke passe, hun var for queer/lesbisk i sitt uttrykk og fikk gjennomgå i mediene. Hun hadde provoserende hårsveis, flate sko, for spesielle klær, og da hun i tillegg problematiserte den heterofile kjernefamilien, var hun ute av politikken (Ambjörnsson, 2006).

Queerperspektivet utfordrer heteronormen

Selv om queerperspektivet også har røtter i et feministisk perspektiv, er det kritisk til en feminisme som ikke problematiserer heteroseksualiteten. Perspektivet reiser spørsmål som: Hva er seksualitet? Hvordan organiseres seksualiteten? På hvilken måte henger seksualitet sammen med makt? Hvordan utfordrer seksualiteten makten? For seksualitet er viktig i vårt samfunn, og seksualitetens retning har avgjørende betydning for hvordan en oppfatter seg selv.

Et av bidragene fra queerteorien er å problematisere den naturgitte koblingen mellom kjønn, begjær og seksualitet. Det betyr for eksempel at en kan ha ytre kjennetegn som kvinne og rette sitt begjær mot andre kvinner og likevel ikke oppfatte seg som lesbisk. En mann kan oppfatte seg som en mann og samtidig rette sitt begjær mot det mannlige i kvinnen. Ytre sett er det et mann–kvinneforhold, mens det på det indre plan kan være et homoseksuelt forhold. Her er det mange variasjoner.

Selv om queerperspektivet også har røtter i et feministisk perspektiv, er det kritisk til en feminisme som ikke problematiserer heteroseksualiteten

Queerbegrepet har de siste årene fått stor gjennomslagskraft, spesielt i akademia og blant unge homofile og lesbiske. Det ligger her et opprør mot kategoriseringen og essenstenkningen som ellers gjør seg gjeldende i forståelsen av det mannlige og det kvinnelige, og av begrepene homofil og lesbisk. Æren for perspektivet er gitt den amerikanske filosofen Judith Butler. Hun går så langt som til å si at kjønn er performativt, altså en forestilling vi utfører og repter hver dag. Vi *gjør* vårt kjønn mer enn vi *er* vårt kjønn, sier Butler (1990), der vi så å si kler på oss vårt kjønn og utfører det gjennom måten vi beveger oss, framfører oss og kler oss. De transseksuelle gjør det gjennom sine dragshow, den vanlige mann og kvinne gjør det gjennom måten de er på og går på, måten de snakker på og fører seg på. I den senere tid har også kvinner begynt å lage show som står i motsetning til dragqueen, nemlig dragking, hvor kvinner tar på seg sin mannlighet ved å gå, stå og kle seg som menn, for slik å synliggjøre hvordan man gjør maskulinitet.

Kroppslig integritet

Å eie sin kropp (habeas corpus) har dype røtter i menneskerettighetstenkningen og kan relateres helt tilbake til den engelske Habeas Corpus Act fra 1679 (Høstmølingen, 2003).

Er det mulig å ha kroppslig integritet for lesbiske og homofile så lenge den dominerende diskurs er heteronormativ? Kanskje ikke. Vår kroppslige habitus er kulturelt konstituert, og de holdninger og erfaringer vi gjør, setter kroppslige spor. Å være på vakt, se seg over skuldra, vurdere omgivelsene og lese tegn på hvorvidt man kan være åpen om sin seksuelle orientering, er dagliglivet for homofile og lesbiske. Noen velger en tilpasningsstrategi som utfordrer det heteronormative, andre korrigerer seg inn mot denne normen når det passer seg, noen fremstår som heterofile, mens andre igjen parodierer en stereotyp oppfatning om homofile og lesbiske. De fleste av oss kan bruke alle disse strategiene når det passer for oss. Ved å framheve og synliggjøre hvordan man må bevege seg i dette kulturelle landskapet mellom de fordømmende diskursene og de mer liberale diskursene, vil vi kanskje bevege oss med små steg framover mot et større mangfold og større refleksivitet. For selv om retten til kroppslig integritet kanskje ikke kan eksistere for homofile og lesbiske i et heteronormativt samfunn, må denne retten likevel sees som et ideal vi må jobbe for.

For homofile og lesbiske er retten til å bevege seg fritt et mål som ikke er innfridd, tross mange sivile rettigheter som har vært oppnådd i den seinere tid. Frykten for det fremmede, for annerledeshet sitter dypt i folkesjela, og de kroppsliggjorte sporene endrer seg langsomt. Sårbarheten hos homofile og lesbiske for mulige krenkelser i det sosiale rom sitter også i kropp og sjel, og endrer seg langsomt med større aksept. Så langt har toleranse og medlidenhet med homofile og lesbiske vært de rådende følelsene i den offentlige debatten. Det vil være et stort framskritt å komme ut av den litt beklemte situasjonen ved å bli tålt, til å innse at homofile og lesbiske har like stor rett til å bevege seg fritt uten å måtte se seg over skuldra.

Anbjørg Ohnstad
Høgskolen i Oslo
Postboks 4, St Olavs plass,
0130 Oslo.
Tlf: 22 453 529

E-post anbjorg.ohnstad@sam.hio.no

Referanser

- Ambjörnsson, F. (2006). *Vad är queer?* Stockholm: Bokförlaget Natur och kultur.
- Bourdieu, P. (1996). *Symbolisk makt*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble. Feminisme and the subversion of identity*. London: Routledge.
- Fjørtoft, K. (2007). Martha Nussbaum om feminisme og politisk liberalisme. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 2, 55–70.
- Folgerød, T. (2001). «Skeive» barnefamilier. *Ein etnologisk studie av homoseksualitet, kjønn, og foreldreskap mellom normer og overskridingar*. Hovedoppgåve i etnologi. Institutt for kulturstudier og kunsthistorie, Universitetet i Bergen.
- Hennum, R. (2001). Lesbiske og homofiles rettsstilling. I K.O. Åmås (red.), *Norsk homoforskning* (s. 85–104). Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellesund, T. (2008). *Identitet på liv og død: marginalitet, homoseksualitet og selvmord*. Oslo: Spartacus.
- Høstmælingen, N. (2003). *Internasjonale menneskerettigheter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kristeva, J. (1997). *Fråmlingar for oss själva*. Stockholm, Natur og kultur.
- Lecomte, B. (2007) <http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=148913>. VG.
- Moseng, B. U. (2007). *Vold mot lesbiske og homofile tenåringer*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. Rapport 19/07.
- Ohnstad, A. & Malterud, K. (2006). *Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Ohnstad, A. (2008). Skeivt foreldreskap – kjærlighetsbarn og vennskapsbarn. I B.Olsen & B. Puntervold Bø, *Utfordrende foreldreskap*. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Ohnstad, A. (2009). *Lesbiske identiteter – skeive bevegelser*. Avhandling for graden ph.d. Psykologisk Institutt. Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo
- Rubin, G. (1984). Thinking Sex: Notes from a Radical Theory of the Politics of Sexuality. I P. M. Nardi & B. E. Schneider (eds.), *Social Perspectives in Lesbian and Gay Studies* (ss. 100–134). London: Routledge.
- Stefansen, K., Hegna, K., Valset, K., von Soest, T. & Mossige, S. (2009). Vold mot «homofil» ungdom. Forekomst og fortolkning. *Sosiologi i dag* 2, 43–71.
- Tiby, E. (1999). *Hatbrott?: Homosexuella kvinnors och mäns berättelser om utsatthet för brott*. Stockholm: Stockholms universitet.